

LIX Quid igitur te adjuvant hæc? « Quia ipse, inquis, opifex noster nullum suæ artis crimen agnovit, ut vitalia nostra tam diligenter occuleret. » Absit plane, ut artis suæ tantus artifex ullum agnoverit crimen. Sed cur ista texerit, jam paulo superius ipse dixisti, « Ne scilicet vel intereant, vel horreant publicata. » Illa vero quæ foliis ficulneis texerunt conjuges primi¹, nec interibant utique, nec horrebant, quando nudi erant, et non confundebantur². Et nunc pudicitiae cautio, potius ne libeat, quam ne horreat illa species, eorundem membrorum devitat aspectum. Frustra igitur testimonio Stoïcorum juvandam putasti tuam esse susceptam, non sane illis amicam, qui nullam particulam boni humani in corporis voluptate posuerunt. Denique elegerunt in pecoribus potius, quam in hominibus quod tu facis laudare, libidines. Eorum quippe opiniononi convenienter ait quodam loco Tullius: « Se non putare idem esse arietis et Publii Africani bonum. » Qua magis sententia te oportuit admoneri, quid de humana libidine sentire deberes.

LX. Sed si talibus litteris ut aliquid ægamus, placet, quia et in ipsis reperiuntur nonnulla vestigia veritatis; interim quæ ipse posuisti, nihil adversus nos valere, puto quod jam debeas confiteri. Vide nunc utrum ista quæ dicam, non evertant assertionem tuam. In libro tertio de Republica, idem Tullius « Hominem dicit³, non ut a matre, sed ut a noverca natura editum in vitam, corpore nudo, fragili, et infirmo; animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines: in quo tamen inesset tanquam obrutus quidam divinus ignis ingenii et mentis. » Quid ad hæc dicis? Non hoc auctor iste male viventium moribus dixit effectum, sed naturam potius accusavit. Rem vidit, causam nescivit. La-

¹ Gen. 11, 7. — ² Id. 11, 25. — ³ Cicero lib. 3. de Repub.

tebat enim eum cur esset grave jugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium¹: quia sacris Litteris non eruditus, ignorabat originale peccatum. Si autem de libidine, quam defendis, bene sentiret, non ei pronus in libidines animus displiceret.

LXI. Sed si hæc tanquam minora bona defendis, in quæ non debet a supernis animus inclinari, non quia libido vitium est, sed quia infimum bonum, audi manifestiora quæ dicat in eodem ipso libro de Republica tertio, cum ageret de causa imperandi. « Annon, inquit, cernimus optimo cuique dominatum ab ipsa natura cum summa utilitate infirmorum datum? Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini iracundiæque et cæteris vitiosis ejusdem animi partibus? Jam-ne saltem docente isto has, quas bonas esse defendis, vitiosas partes animi confiteris? » Adhuc audi. Paulo postenim: « Sed et imperandi, et serviendi, inquit, sunt dissimilitudines cognoscendæ. Nam ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, ut rex civibus suis aut parens liberis; libidini autem, ut servus dominus, quod eam coërcet et frangit. Sic regum, sic imperatorum, sic magistratum, sic patrum, sic populorum imperia civibus sociisque præsent, ut corporibus animus: domini autem servos ita fatigant, ut optima pars animi, id est, sapientia ejusdem animi vitiosas imbecillasque partes, ut libidines, ut iracundias, ut perturbationes cæteras. » Habes-ne adhuc quod contra nos de sæcularium litterarum auctoribus garras? Sed si contra episcopos Eloquiorum divinorum præclarissimos tractatores, pro isto (quem a te Deus avertat) errore quæsiturus es quid dicas, quove modo illorum sanctitati resistas; quid tibi erit Tullius,

¹ Eccli. xl, 1.

ut non eum in hac sententia desipuisse ac delirasse contendas? Tace ergo de illius generis libris, et noli nos inde aliquid contumeliose docere conari, ne quorum te inani-ter sublevari credis, eorum testimoniis comprimaris.

LXII. Quid autem de motu foeminae, cujus et ipsam puduit, inaniter argumentandum putasti? Non utique foemina motum visibilem textit: sed cum in eisdem membris tale aliquid sentiret occultius, quale vir senserat; ambo texerunt, quod alterutrum videndo in alterutrum commoti ambo senserunt, et vel unusquisque sibi vel alteri erubuerunt. Sed loquens vana: « Petis ut ignoscant verecundae aures, et congemiscant potius, quam indigentur necessitati tuae. » Quare confunderis de Dei operibus disputare? Quare petis ut ignoscatur tibi? Nonne abs te veniae postulatio etiam ipsa est libidinis accusatio? « Sed si poterat, inquis, virile membrum et antea moveri, nihil ergo novitatis invexit delictum. » Poterat plane etiam antea moveri, sed non erat indecens, ut puderet; quoniam id movebat voluntatis imperium, non caro concupiscens adversus spiritum. In hoc enim extitit novitas pudenda, quam defendit impudenter novitas vestra. Nunquam vero ego « Motum genitalium reprehendi generaliter, quod tu dicis dedicative: » sed illum motum reprehendi, quem facit concupiscentia, qua caro concupiscit adversus spiritum: quam velut bonum cum defendat error tuus, nescio quemadmodum adversus illam velut adversus malum concupiscat spiritus tuus.

LXIII. « Si in fructu ligni illius, inquis, haec fuit libido, a Deo facta monstratur, et per hoc bona quoque ipsa defenditur. » Sed respondetur tibi: Non in fructu ligni fuit libido, et ideo bonum erat lignum; sed mala est inobedientia libidinis, quae adversus hominis inobedientiam quam in ligno admisit, Deo deserente surrexit. Absit

enim ut Deus de ligno bono cuicumque aetati illorum hominum quocumque tempore beneficium tale conferret, ut haberent in membris adversariam contra quam pudicitia dimicaret.

LXIV. Novimus autem « Joannem apostolum, non mundum istum, id est, coelum et terram, et omnia quae in eo substantialiter sunt, qui mundus factus est a Patre per Filium, reprehendisse, cum diceret: « Omnia quae in mundo sunt, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio saeculi, quae non est a Patre, sed ex mundo est¹. » Novimus haec, nolo nos doceas. Sed quam « Concupiscentiam carnis dixerit a Patre non esse, tu volens exponere, « luxuriam intelligendam esse » dixisti. Sed cum abs te quaero, cui consentiatur ut sit luxuria, vel cui repugnetur ut non sit, tua tibi suscepta occurrit in faciem; utrum adhuc laudanda, tu videris, cui consentire luxuria est, cui repugnaret continentia est. Ubi miror si deliberas, utrum eam magis debeas cum luxuria vituperare, quae fit per ejus assensum; an eam laudare cum continentia, quae illi ingerit bellum, in quo bello pudicitia est victoria continentiae, luxuria victoria concupiscentiae. Tu autem iudex incorruptus atque integer, cum laudes continentiam, vituperesque luxuriam: sic tamen accipis personam concupiscentiae, (quam tu videris cur offendere timeas), ut eam non erubescas cum sua laudare adversaria, nec audeas cum sua vituperare victoria. Sed absit ut quilibet homo Dei sic te audiat vituperatorem luxuriae, ut approbet concupiscentiae laudatorem; et ex tuo sermone arbitretur bonum, quod in se ipso experitur malum. Denique qui concupiscentiam, quam prave laudas, conflagrando vicerit; luxuriam, quam recte vituperas, non habebit. Quomodo autem Joanni

¹ 1 Joan. 11, 16.

apostolo obtemperamus, si concupiscentiam carnis diligimus Respondebis? « Non est ipsa quam laudo. Et quæ » illa est, quam Joannes dicit a Patre non esse? « Luxuria, inquires. Sed luxuriosi non erimus, nisi istam quam laudas concupiscentiam, diligamus. Ac per hoc, nolite diligere carnis concupiscentiam, cum dicebat luxuriosos nos esse nolebat. Ab hac igitur abs te laudata carnis concupiscentia diligenda prohibemur, quando a luxuria prohibemur; hæc autem quam diligere prohibemur, non est a Patre: hæc igitur concupiscentia quam laudas, non est a Patre. Duo enim bona quæ a Patre sunt, inter se pugnare non possunt: pugnant autem inter se continentia et concupiscentia: quid horum a Patre magis velis esse responde. Video quas patiaris angustias: faves quidem concupiscentiæ, sed erubescis continentiæ. Vincat pudor tuus, eoque vincatur error tuus. Cum igitur a Patre sit continentia, qua debellatur carnis concupiscentia sume a Patre continentiam, cui recta fronte erubuisti; et vince concupiscentiam, quam perverso ore laudasti.

LXV. Quin etiam putasti, omnium sensuum voluptatem in auxilium convocandam, tanquam voluptas genitalium nec tanto patrono sibi sola sufficeret, nisi sociarum cuneus subveniret. « Consequens enim esse existimas, ut sensum videndi, audiendi, gestandi, olfaciendi, atque tangendi, non a Deo, sed a diabolo nobis fateamur esse collatum; si concesserimus eam concupiscentiam carnis, cui per continentiam repugnamus, non fuisse in paradiso ante peccatum, et ex illo accidisse peccato, quod primum primo homini diabolus persuasit. » Sic ignoras vel ignorare te fingis, per quemlibet corporis sensum aliud esse sentiendi vivacitatem, vel utilitatem, vel necessitatem, aliud sentiendi libidinem. Vivacitas sentiendi est, qua magis alius, alius minus in ipsis corporalibus rebus pro ea-

rum modo atque natura quod verum est percipit, atque id a falso magis minusve discernit. Utilitas sentiendi est, per quam corpori vitæque quam gerimus, ad aliquid approbandum vel improbandum, sumendum, vel rejiciendum, appetendum vitandumve consulimus. Necessitas sentiendi est, quando sensibus nostris etiam quæ nolumus ingeruntur; libido autem sentiendi est, de qua nunc agimus, quæ nos ad sentiendum, sive consentientes mente, sive repugnantes, appetitu carnalis voluptatis impellit. Hæc est contraria dilectioni sapientiæ, hæc virtutibus inimica. Hoc malo, quantum attinet ad ejus eam partem qua sibi sexus uterque miscetur, bene utuntur nuptiæ, cum conjuges procreant filios per illam, nihilque faciunt propter illam. Hanc si voluisses vel valuisses a sentiendi vivacitate, utilitate, necessitate discernere, videres quam superfluo tam multa dixisses. Non enim ait Dominus: « Qui viderit » mulierem, sed, qui viderit ad concupiscendum, jam moe- » chatus est eam in corde suo ¹. » Ecce sensum videndi a libidine sentiendi, si perversus non sis, breviter aperteque discrevit. Illud Deus condidit, instruendo corpus humanum: illud diabolus seminavit, persuadendo peccatum.

LXVI. Laudent ergo coelum et terram et omnia quæ in eis sunt homines pii, et ex his omnibus Deum, consideratione pulchritudinis, non ardore libidinis. Sicut auri decus aliter laudat religiosus, aliter avarus: iste cum pietate venerandi Creatorem, ille cum libidine possidendi creaturam. Movetur certe animus ad pietatis affectum, divino cantico audito: tamen etiam illic si sonum, non sensum libido audiendi desideret, improbatur; quanto magis si cantiunculis inanibus vel etiam turpibus delectetur? Cæteri tres sensus corpulentiores, et quodam modo grossiores sunt, nec se foras projiciunt, sed interius quod

¹ Matth. v, 28.

ad eos pertinet agunt. Odor ab olfaciente discernitur, sapor a gustante, tactus a tangente plurima. Non enim hoc est calidum et frigidum, quod lene et asperum, aut ista hoc sunt quod molle ac durum; et ab his omnibus distat quod dicitur leve seu grave. In his omnibus quando molesta vitantur, ut putores, amaritudines, æstus, frigora, et quæque aspera, et dura, est gravia, commoditatis provisio, non libido et voluptatis. Ea vero quæ his contraria commode sumimus, si nihil eorum interest ad salutem, vel ad declinandam doloris laborisve molestiam, etiamsi cum aliqua sumuntur delectatione cum præsto sunt, tamen cum absunt nulla sunt desideranda libidine. Si autem desiderantur, non est bonum. In quibuslibet enim rebus talis domandus et sanandus est appetitus. Quis enim quantuscumque sit carnalis concupiscentiæ castigator, si locum thymiamate intraverit odoratum, possit efficere ut ei non suaviter oleat, nisi nares claudat, aut intentione vehementi alienetur a corporis sensibus? Sed numquid cum inde fuerit egressus, id domi suæ, vel quacumque pergit, desiderabit? aut si desideraverit, satiari debet istam libidinem, non frenare et contra concupiscentem carnem spiritu concupiscere, donec ad illam redeat sanitatem, qua nihil tale desideret? Minimum hoc quidem: sed qui minima spernit, sicut scriptum est, paulatim decidit¹.

LXVII. Alimentorum sustentaculis indigemus: si suavia non sint quæ ore sumuntur, nec sumi possunt, et nauseando sæpe respuuntur; et perniciosæ sunt cavenda fastidia: non solum ergo cibo, sed etiam cibi sapore indiget infirmitas corporis nostri; non propter exsaturandam libidinem, sed propter tuendam salutem. Cum ergo natura quodam modo possit supplementa quæ desunt, non

¹ Eccli. xix, 1.

vocatur libido, sed fames aut sitis: cum vero suppleta necessitate amor edendi animum sollicitat, jam libido est, jam malum est, cui cedendum non est, sed resistendum. Hæc duo, id est, famem et edendi amorem etiam Poëta discrevit, qui post maris jactationem, sociis Æneæ naufragis et peregrinis satis esse judicans tantum sumere alimentorum, quantum refectionis indigentia postularet, ait,

Postquam exempta fames epulis, mensæque remota¹.

Cum vero Æneas ipse ab Evandro rege susceptus est hospes, decentius arbitratus ampliores exhiberi epulas regias, quam necessitas posceret, non satis fuit ut diceret:

Postquam exempta fames,

sed addidit,

Et amor compressus edendi².

Quanto magis nos discernere ac nosse debemus, quid necessitas refectionis, quid libido edacitatis exposcat, quorum negotium est contra concupiscentem carnem spiritu concupiscere, et condelectari legi Dei secundum interiorum hominem, ejusque delectationis serenitatem nullis libidinis delectationibus nubilare. Nam iste amor edendi non edendo, sed continendo est comprimendus.

LXIII. Quis autem mente sobrius non mallet, si fieri posset, sine ulla mordaci voluptate carnali, vel arida sumere alimenta, vel humida, sicut sumimus hæc aëria, quæ de circumfuis auris respirando et spirando sorbemus et fundimus? Quod alimentum, cum ore ac naribus sine cessatione sumamus, nec sapit, nec olet quidquam, nec tamen sine illo vel tantillo spatio temporis, sicut

¹ Æneid. lib. 1, vers. 220. — ² Id. viii, 184.

tam prolixè sine cibo et potu, possumus vivere: nec ejus indigentia sentitur, nisi molestia, si ora naresque claudantur, vel nutu voluntatis, quantum sinit ipsa molestia, paulisper pulmonum inhibeamus officium, quibus velut follibus alternante motu vitales flatus haurimus et reddimus. Quanto esset felicius, spatiosis quidem intervallis, sicut etiam nunc, vel quantumcumque spatiosioribus, sine ulla saporis illecebrosa suavitate cibum perciperemus et potum, quo tantam molestiam vel perniciem pellere-mus. Nam si in præsentì vita temperanter alimenta sumentes, continentes vocantur et sobrii, meritoque, laudi habentur, nec desunt hujusmodi, qui quantum natura petat, aut minus refectionis assumant, malentes, si modo necessitati congruo falluntur, minus id sumpsisse quam amplius: quanto magis in illa dignitate honestum modum fuisse credendum est sumendorum alimentorum, quo et animali corpori necessaria præberentur, et modus naturalis nullatenus excederetur: sicut in paradiso primos homines vixisse credendum est?

LXIX. Quamvis nonnulli, neque hi contemptibiles divini eloquii tractatores, nullo hujuscemodi victu eos indiguisse potius opinentur, ut ea sola in paradiso voluptas vel alimonia existimetur fuisse, qua delectantur et aluntur corda sapientium. Sed ego cum eis sentio, qui sicut illud quod dictum est: « Masculum et foeminam fecit » eos, et benedixit illos Deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et implete terram¹, » secundum sexum corporalem atque conspicuum intelligunt dictum: ita etiam quod paulo post sequitur: « Et dixit Deus: Ecce dedi » vobis omne foenum sativum seminans semen, quod est » super omnem terram, et omne lignum quod habet in » se fructum seminis sativi, vobis erit in escam, et omni-

» bus bestiis terræ, et omnibus volatilibus cœli, et omni » serpenti repenti super terram, quod habet in se animam » vitæ; et omne foenum viride in escam¹, » non aliter accipiunt, nisi quia ille uterque sexus his alimentis quibus et animalia cætera corporaliter utebatur, et habebat ex hoc victu sustentaculum congruum, licet modo quodam immortalì, tamen animali corpori necessarium, ne indigentia læderetur; de ligno autem vitæ, ne senectute perduceretur ad mortem. Sed nulla ratione crediderim, in illo tantæ felicitatis loco, aut carnem concupivisse adversus spiritum et spiritum adversus carnem, atque in ista conflictatione sine interna pace vixisse; aut spiritum desideriis non repugnasse carnalibus, sed quidquid undecumque libido sugesserat, turpi servitio peregissee. Remanet igitur, ut aut nulla ibi fuerit carnalis concupiscentia, sed ille fuerit vivendi modus, ut omnia necessaria congruis membrorum officiis sine ullius motu libidinis implerentur, (non enim quia terra non libidine, sed voluntate motis agriculturalum manibus seminatur, ideo suos pariendos non concipit foetus:) aut, ne nimium videamur offendere homines, qui voluptatem corporis quomocumque defendunt, ita ibi credatur carnalium sensuum fuisse libidinem, ut omni modo rationali subdita voluntati, non alias adesset, nisi cum per illam vel saluti esset corporis, vel stirpis propagini consulendum; et tanta adesset, ut nulla ex parte mentem de supernarum cogitationum delectatione deponeret, nullus supervacuus sive importunus motus esset ex illa, nihil nisi quod prodesset fieret per illam nihil omnino fieret propter illam.

LXX. Nunc vero quam se aliter habeat, qui dimicant adversus eam, hi maxime sentiunt. Ingerit se videntibus vel audientibus aliquid, quamvis propter aliud videant et

¹ Gen. 1, 29.

audiant, ut etiam si tangendi non inde percipit voluntatem, saltem voluptariam cogitationem inter necessaria quæ ad eam non pertinent, motu obrepente furetur. In ipsis porro cogitationibus, etiam quando nihil illecebrosum adjacet oculis, aut insonat auribus, quæ non conatur etiam obsoleta atque sopita recordationibus inquietis cum turpi delectatione refricare, et castis sanctisque intentionibus tumultu quodam sordidæ interpellationis obstrepere? Jam vero cum ad usum ventum fuerit necessariæ voluptatis, per quam reficimus corpora, quis verbis explicet, quemadmodum nos modum necessitatis sentire non sinat, et ipsum limitem procurandæ salutis, in quæque si adsunt delectabilia rapiendo, abscondat et transeat; putantibus nobis satis non esse quod satis est, dum libenter ejus provocationibus ducimur existimantes nos adhuc agere negotium valetudinis, cum agamus potius cruditatis? Quid enim mali fecerimus, crapula poenitenda testatur; quod metuentes plerumque minus, quam eximendæ fami sufficit, vescimur: ita nescit cupiditas, ubi finitur necessitas.

LXXI. Et hæc quidem vescendi atque potandi tolerabilis est voluptas, quanta possumus intentione vigilantibus nobis, ut facilius non impleat, quam modum aliquando victus sufficientis excedat: contra cujus concupiscentiam et jejunando et parcius alimenta sumendo pugnamus: eoque malo bene tunc utimur, quando per illam non nisi quod saluti conducibile est agimus. Ideo autem hanc voluptatem dixi tolerabilem, quia vis ejus tanta non est, ut nos a cogitationibus ad sapientiam pertinentibus, si in eas sumus mentis delectatione suspensi, abruptat et dejiciat. Nam sæpe de magnis rebus inter epulas non solum cogitamus, verumetiam disputamus, atque inter ipsos ciborum morsus et potionum glutus,

nihilo remissius audiendo dicendoque colloquimur, et quod nosse vel recolere volumus, intentissime omnino si nobis legatur accipimus. Illa vero pro qua mecum tantis contentionibus litigas, etiam quando ad eam bona intentione, hoc est, causa propagandæ proles acceditur; tamen in ipso opere suo, quem permittit aliquid, non dico sapientiæ, sed cujuslibet rei aliud cogitare? Nonne illi totus animus et corpus impenditur, et ipsius mentis quadam submersione illud extremum ejus impletur? Cum vero vincit etiam conjugatos, ut non propagationis, sed delectationis carnalis cupiditate misceantur, quod Apostolus secundum veniam, non secundum imperium se dixisse testatur¹; ita hinc emergitur, et quasi in auras cogitationis post illum gurgitem respiratur, ut fiat consequens, quod verum ait quidam, et poenitendi quæ est cum voluptate vicinitas. Quis ergo amator spiritalis boni, etiam sola causa sobolis conjugatus, non mallet vel sine ista si posset, vel sine tam magna vi ejus filios procreare? Quod ergo mallerent sancti conjuges in hac vita, puto nos hoc debere de illa paradisi vita, quæ multo melior erat, credere, si nihil melius inde possumus cogitare.

LXXII. Obsecro te, non sit honestior philosophia gentium, quam nostra christiana, quæ una est vera philosophia, quandoquidem studium vel amor sapientiæ significatur hoc nomine. Vide enim quid in Hortensii dialogo dicat Tullius; quæ magis verba te delectare debuerant, quam Balbi Stoïcorum partes agentis: quæ licet vera, tamen de parte hominis inferiore, hoc est, de corpore fuerunt, et te nihil adjuvare potuerunt. Vide quid iste pro vivacitate mentis contra voluptatem corporis dicat². « An vero, inquit, voluptates corporis expetendæ, quæ vere et graviter a Platone dictæ sunt illecebæ esse

¹ 1 Cor. vii, 6. — ² Cicero in Hortensio.